

Evropská civilizace

a

svět

LS 2025/26

Idea *Civilizace*

etymologie

1. od 16. stol. v franc. adj. ***civilisé*** (= civilizovaný, kultivovaný) <= z lat. ***civilis***

<= z lat. ***civis*** – ***civitas*** = město (pův. ve významu ohrazené, opevněné místo

srov. něm. *-burg*, čes. *Hradec* či různ. *-hrad*, *-grad*)

civilisé: civilní, městský, měšťanský, kultivovaný (vytříbených mravů)

X venkovský/hrubý/barbarský (srov. antický protiklad: Řekové/Římané vs barbari)

2. v pol. 18. stol. ve *francouzštině* (v kontextu francouzského ***osvícenství***) subs.:

civilisation

jako určitý stav vývoje/pokroku společnosti, rozvoje lidského ducha, humanity, vzdělání a poznání, mravů a morálky; **protiklad barbarství**, zaostalosti; výsledek (lineárního) pokroku

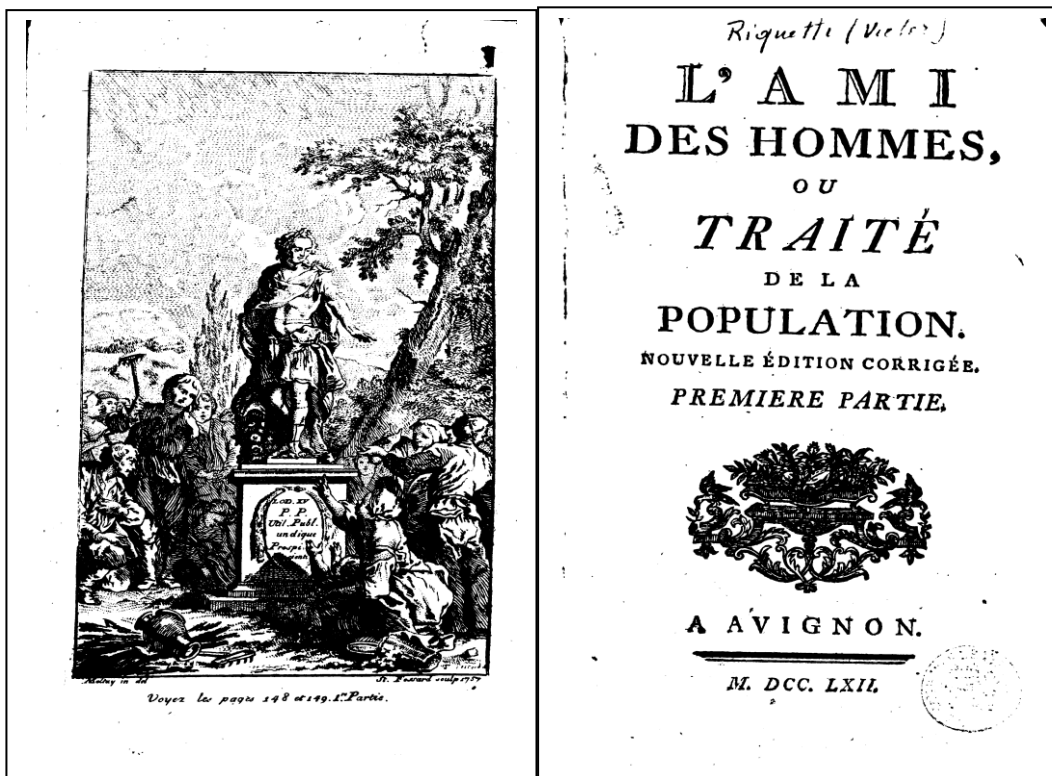
- poprvé se slovo *civilizace* objeví (pokud je známo) zde:

Victor Riquetti de Mirabeau:

L'Ami des Hommes: ou Traité de la population.

Avignon, 1756. <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb309520411>

Partie II, p. 172: „... *le cercle naturel de la barbarie à la décadence par la civilisation & la richesse ...*“

Victor Riquetti, marquis de Mirabeau (1715-1789) franc. filosof a ekonom, spoluautor fyziokratické doktríny

<= frontispice a tit. l. 2. vyd. r. 1762

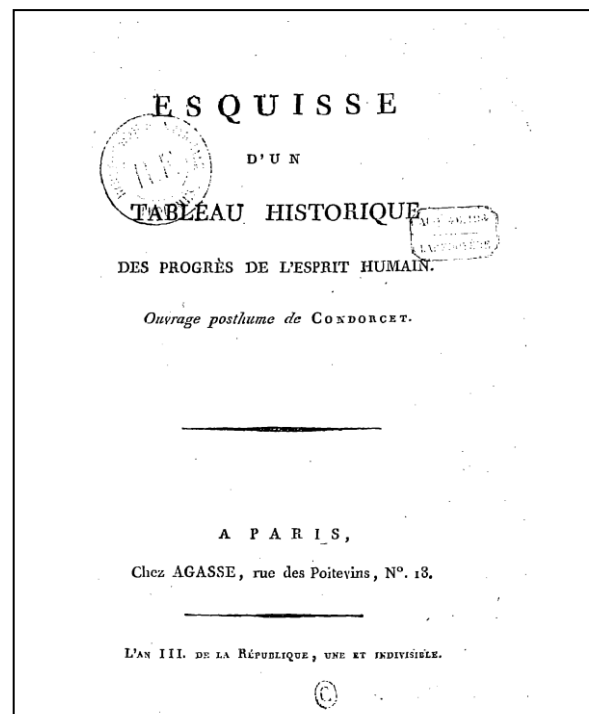
Nicolas de Condorcet (1743–1794), franc. osvícenský matematik a liberálně orientovaný politik:

Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain.

À Paris: chez Agasse, rue des Poitevins, No. 18, L'an III de la République [= 1794/95].

- představa civilizace jako stupňovitého procesu pokroku rozvoje společnosti a lidstva od primitivního stavu ke stále větší dokonalosti!

=> normativní význam s pozitivní konotací (\approx normativní pojem Kultury),
pojem **Civilizace** jako výsledek procesu *modernizace* (ta je zde pozitivně chápaná); pracovně
civilizace v singuláru => v 19. stol. na toto navazuje a rozvíjí sociálněvědní **evolucionismus**:

Auguste **Comte**: *Cours de philosophie positive* (1830–1842) – 3 stádia vývoje člověka/společnosti

1. **Teologické** stadium: kazuistické myšlení, člověk si vykládá svět pomocí náboženství
2. **Metafyzické** stadium: abstraktní myšlení, náboženství nahrazuje filosofie
3. **Pozitivní** stadium: člověk své poznání omezuje na to, co lze **pozitivně** poznat – věda

Lewis Henry **Morgan**: *Ancient Society Or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization* (1877) – koncept pokroku: 3 stádia vzestupného vývoje lidstva

1. **Savagery** (divošství): oheň, luk, hrnčářství
2. **Barbarism** (barbarství): zemědělství, domestikace zvířat, metalurgie
3. **Civilization** (civilizace): město, písmo, stát (centrální vláda)

20. století

Sociologické pojetí => Norbert **Elias**: *Über den Prozeß der Zivilisation* (Basel, 1939; 2., um eine Einleitung vermeh. Aufl., Bern/München, 1969; česky O procesu civilizace, 2006)

- I. díl: Proměny chování světských horních vrstev na Západě od 12. do 18. stol.
sleduje vývoj norem „slušného“ chování: pův. dvůr, později město se stávají normou „slušného/správného“ chování: zde dochází k postupné **sociální kontrole** jedince a následně **autoregulaci** pudů, afektů, tělesných projevů a agresivity => jakožto vzor (a podmínka sociálního vzestupu) postupně prorůstá do nižších vrstev

- II. díl: Teorie civilizace: proces racionalizace a humanizace společnosti: komplementární vznik moderního **centralizovaného státu** (monopolizace daní a násilí, organizace společnosti) a **zjemňování mravů** (stále silnější a zvnitřněnější sebeovládání jedinců); srov. M. Foucault: *Surveiller et punir: Naissance de la prison* (1975; česky Dohlížet a trestat: zrod vězení, 2000): zvyšující se míru vnější osobní svobody v novověku doprovází rozvoj mechanismů vnitřní **disciplinace** jedince

Dle Eliase se proces civilizace může **dočasně zvrátit do regrese**, ve výsledku je ale **nezvratný!**

Civilizace v *plurálu*

od konce 19. stol.: civilizace chápána též jako určitý **sociokulturní komplex**, který dosáhl určité úrovně => civilizace jako **kulturněhistorická jednotka**, kterých může být **vícero** =>

- frankofonní tradice

Émile **Durkheim** a Marcel **Mauss**: *Civilizace představuje určitý typ morálního prostředí,*

*jež obsahuje jistý počet národů, jejichž jednotlivé **národní kultury***

jsou pouze zvláštní formou kultury obecné.

Note sur la notion de Civilisation. *L'Année sociologique* 12 (1909-1912), pp. 46-50, cit p. 48.

=> škola **Annales** (zakl. Marc Bloch a Lucien Febvre)

odmítá tradiční dějiny národů/států => **dějiny civilizací** (společnosti, ekonomiky, mentalit atd.) mj.

Fernand **Braudel** mj. d. *Středomoří* sub specie *longue durée* (dlouhodobých/civilizačních procesů)

Grammaire des civilisations (1963): hlavní civilizační kategorie jsou společný/sdílený prostor

společenské uspořádání, typ ekonomiky, kolektivní mentality a kontinuita

civilizace: evropské (Evropa, Amerika, Rusko), islámská, africká

(subsaharská), dálněvýchodní (Indie, Čína, JV Asie, Japonsko)

=> civilizace jako **sociokulturní celek** (\approx *Kulturní areál*)

- **germanofonní tradice**

Oswald **Spengler**: *Der Untergang des Abendlandes: Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte* (1918–22; česky: *Zánik Západu: Obrisy morfologie světových dějin*, 2010)

biologizující a **deterministické** pojetí: civilizace jsou živé **organismy**, které se rodí, rostou, dozrávají, stárnou a (nutně) zanikají => pesimistické a taky **antiliberální** pojetí: svobodu a demokracii chápe jako projev slabošství a úpadku, vyzýval ke „konzervativní revoluci“: návrat k „tradičním hodnotám“ (síla, vůle k moci, atd. ...)
=> Alfred **Rosenberg** (hlavní ideolog NSDAP, 1941 říšský ministr pro okupovaná východní území, r. 1946 odsouzen Norimberským tribunálem k trestu smrti, který byl vykonán): *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* (1930) tzv. „bible“ nacismu: hlavní dějinní aktéři nejsou civilizace ale **rasy**, Západní civilizace byla infiltrována „podřadnou“ semitskou (židovskou) rasou => Západ je degenerovaný a směřuje k úpadku => nová „čistá“ a „panská“ Árijská (Nordická) rasa je předurčena k porážce Západu a vládě nad světem atd. ...

- srov. aktuální teze o úpadku Západní civilizace a nutnosti vrátit se ke „konzervativním hodnotám“

- **anglofonní tradice**

Arnold J. **Toynbee**: *A Study of History*. 12 vol. (1934–1961)

srovnávací studium civilizací: civilizace je definována „světovým názorem“, je nadnárodní, **nejvyšší** forma lidského uskupení, *zahrnuje, aniž by byla zahrnována* => světové dějiny jako dějiny civilizací (celkem 28: Egyptská, Sumerská, Babylónská, ... + některé neúspěšné); koncepce **cyklického vývoje**: vznik – vzestup – pád, ale **ne deterministicky**: civilizaci zakládá tvořivá menšina, která nachází odpovědi na klíčové výzvy => dokud to zvládá, civilizace vzkvétá (většina i okolní národy napodobují, civilizace tak projevuje **integrační** schopnost) x když se tvořivost vyčerpá, menšina začne upevňovat své postavení silou, opevňuje se a civilizace kostnatí => začátek **konce**, ale civilizace nemusí zaniknout, ale může se **transformovat** v novou (zpr. pomocí outsiderů).

Samuel P. **Huntington**: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (1996), čes. 2001

- viz níže

Tradiční pojetí vývoje Evropské/Západní civilizace

Předehra: staroorientální mimoevropské civilizace (Summer, Egypt, Indie, ...) = oni

I. dějství (starověk): klasické antické civilizace (Řecko a Řím) = my (překonáváme ty orientální)

II. dějství (středověk): zhroucení staré civilizace => temná staletí

III. dějství (novověk): znovuzrození civilizace, nové vzepjetí (doženeme a předeženeme staré)

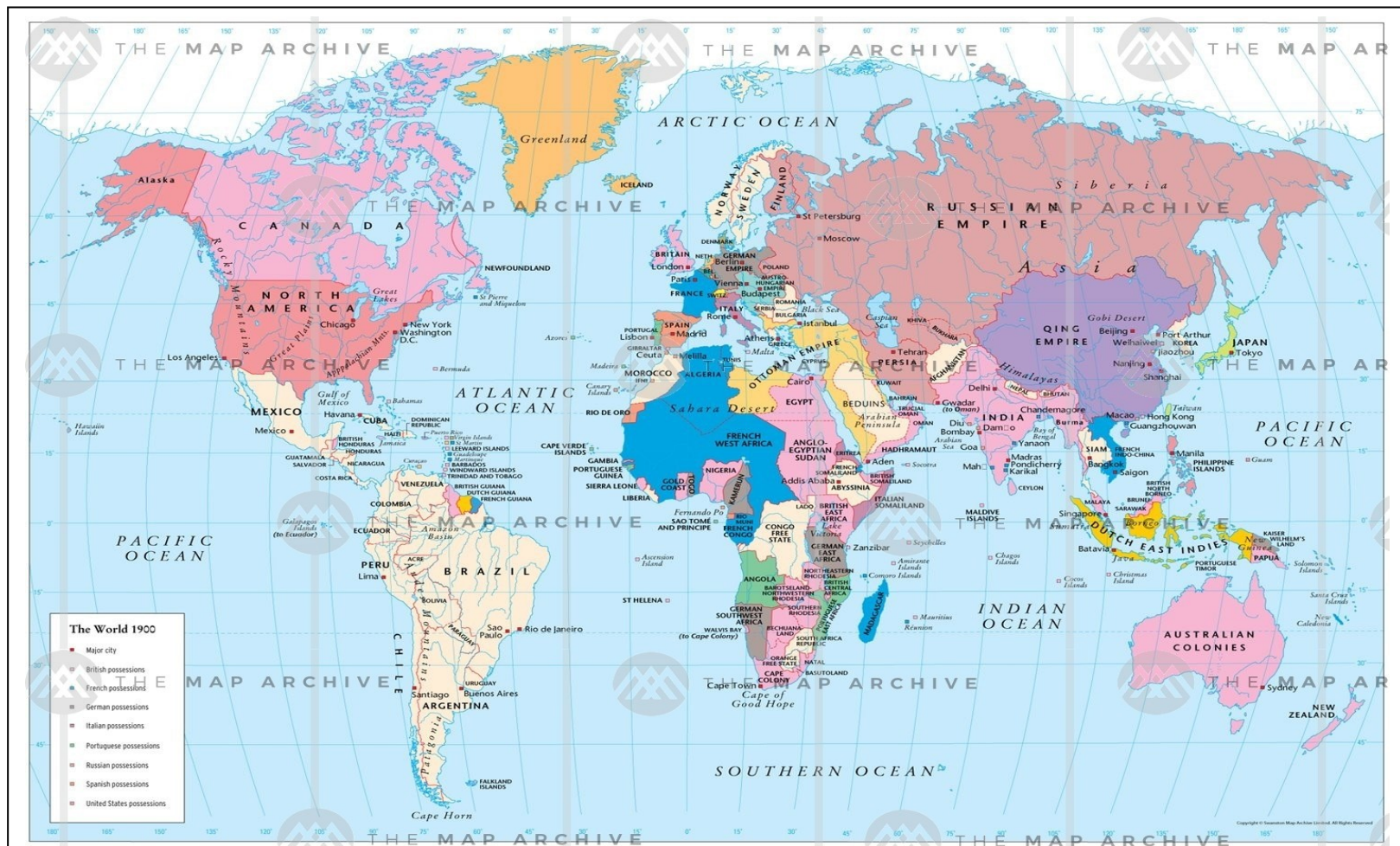
- v zásadě jde o **humanistický koncept** z počátku novověku („nosný mýtus novověku“)

Sebepojetí Evropy

starověk (klasická antika): my (Řekové, resp. Římané) X ostatní = barbaři

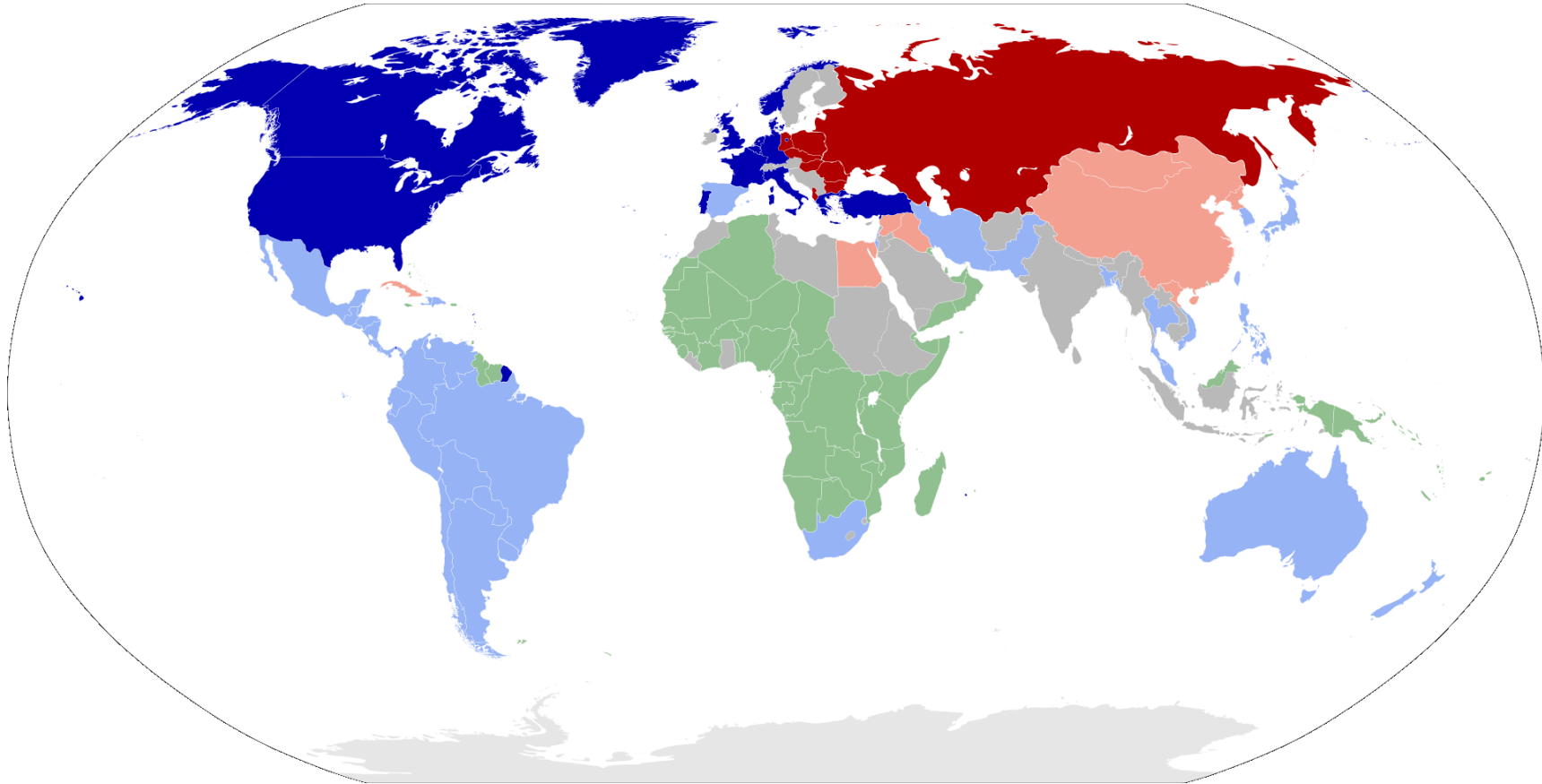
středověk: my (Evropa) = christianitas X ostatní = nevěřící

v **novověku** se to *postupně* mění: my (Evropa/Západ) = civilizace X ostatní = barbaři

Svět v r. 1900: Evropa triumfující; bude následovat sebedestrukce Evropy ve dvou světových válkách => těžiště Západu do USA (=> rozdíl Evropa a Západ)

¶ po r. 1945: **Studená válka** => jiné rozdělení světa: na Západ a Východ a ty *třetí*

(1959: modře Z, bleděmodře jeho satelity, zeleně kolonie Záp. států, rudě V, růžově jeho satelity)

Dekolonizace => vznik tzv. *Třetího světa* (= rozvojové země)

Od 90. let nová situace:

a) konec Studené války: „Východ“ se (částečně/ na čas) připojil k Západu

b) doznívá dekolonizace => *postkoloniální* situace

=> nová dichotomie: (rozvinutý) **Sever X Jih** (rozvojový)?

anebo

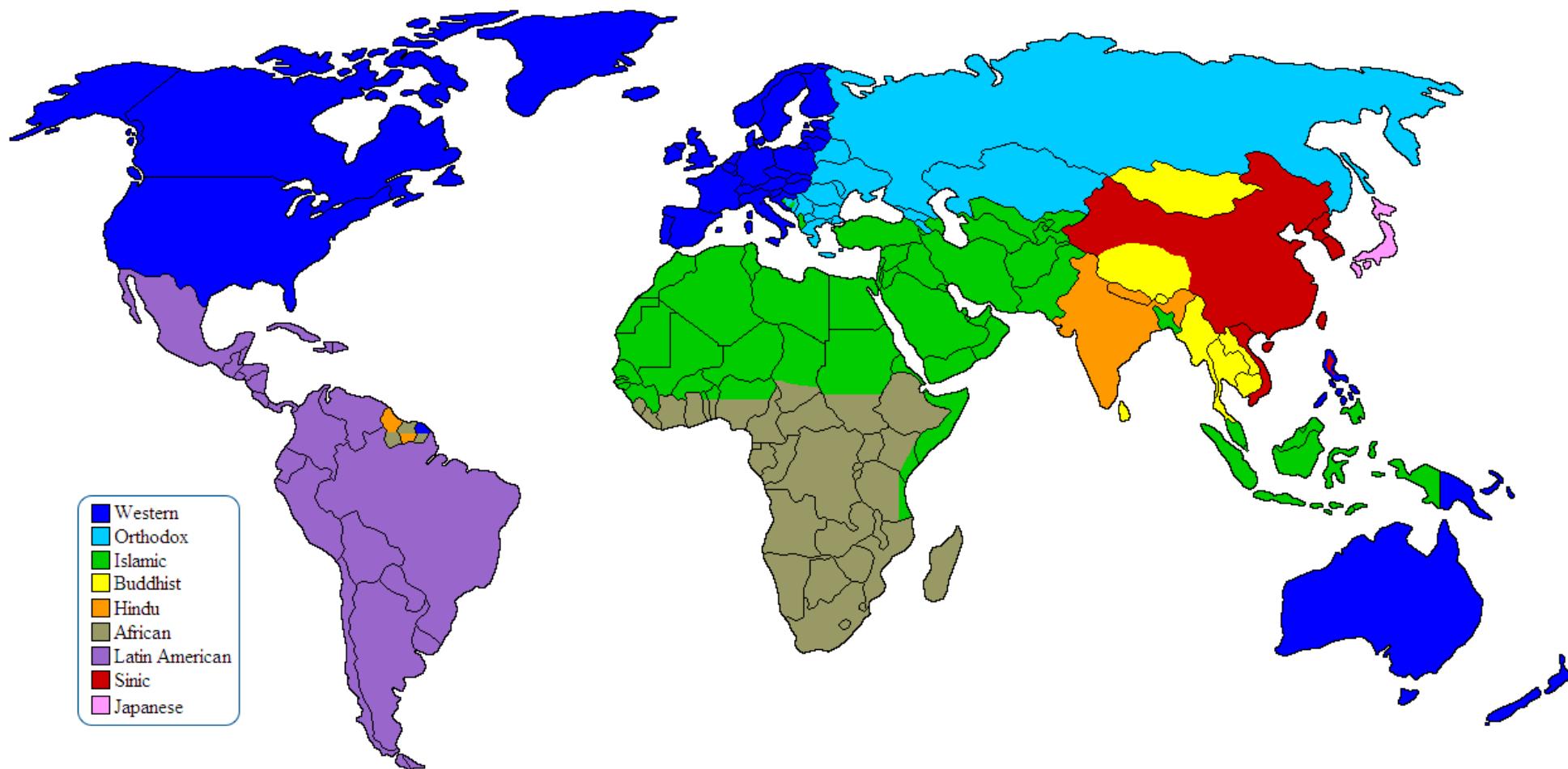
Yoshihiro Francis **Fukuyama**: *The End of History and the Last Man* (1992); čes. 2002

- novověké dějiny jsou příběhem o postupné emancipaci, osvobození člověka a společnosti, postupně došlo k porážce jak tradičních autorit (monarchie), tak různých vyzyvatelů (fašismus, nacismus, komunismus), po porážce komunismu tento příběh skončil vítězstvím liberální demokracie, která už nemá žádného systémového soupeře, existující autokratické režimy jsou anachronismy a časem se demokratizují => budoucnost je jedna globální civilizace

X

Samuel P. **Huntington**: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (1996); čes. 2001

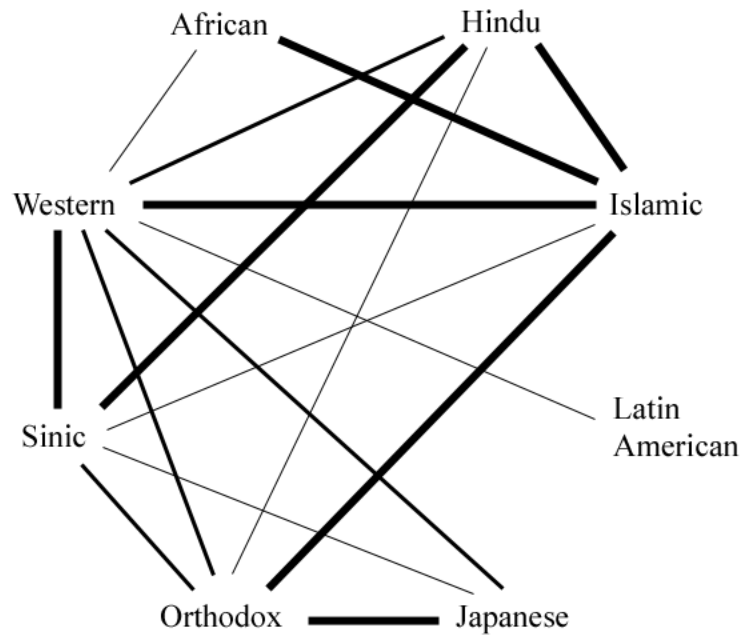
- globální sjednocení na principech demokracie a tržního hospodářství je pouze povrchní a dočasné, podstatné jsou kulturní kořeny jednotlivých společností, a ty jsou dány ponejvíce náboženstvím a jsou různé => nový světový řád bude založen na soupeření různých civilizačních okruhů (realistické, ale také zpochybnění univerzalizmu), nové hranice budou kulturní

Jednotlivé civilizace podle Huntingtona

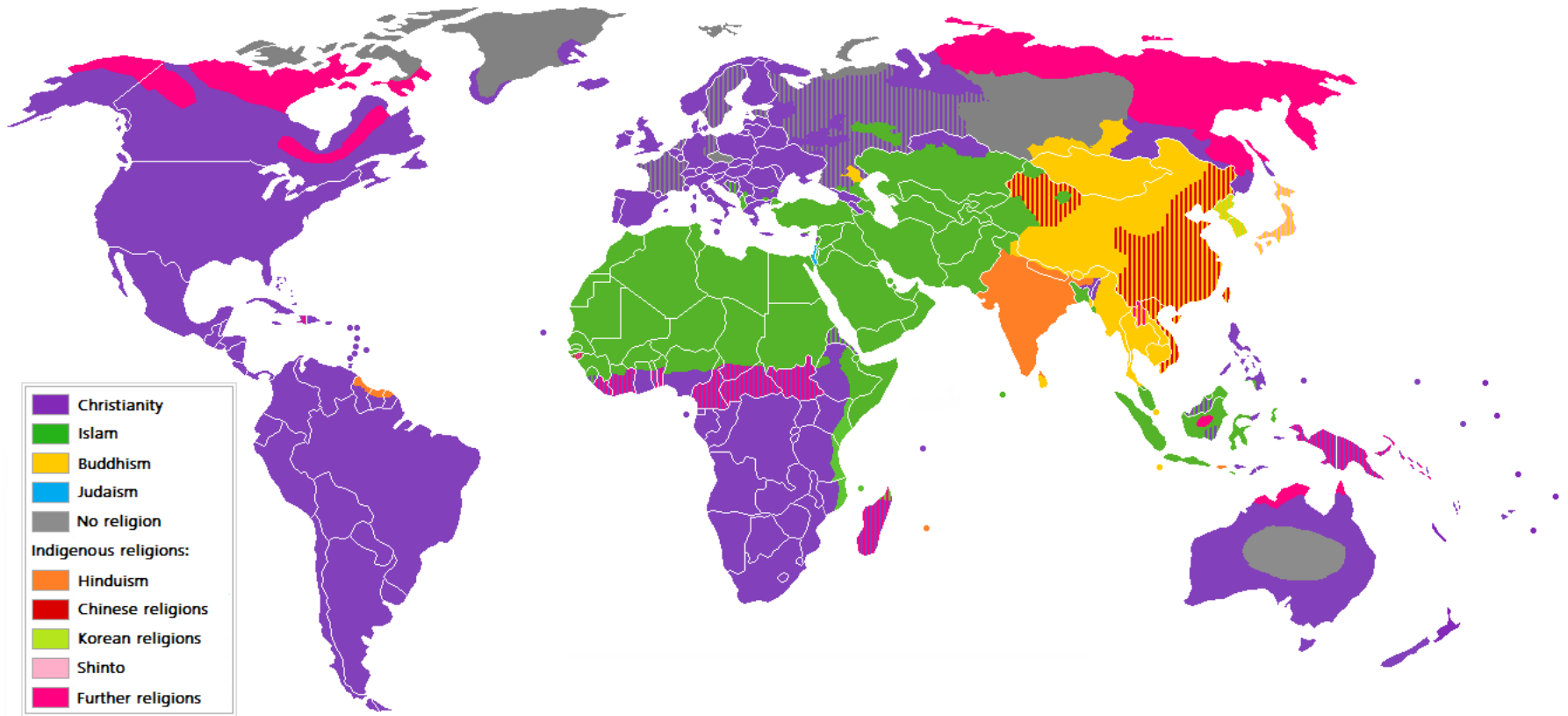
... a co dnes?

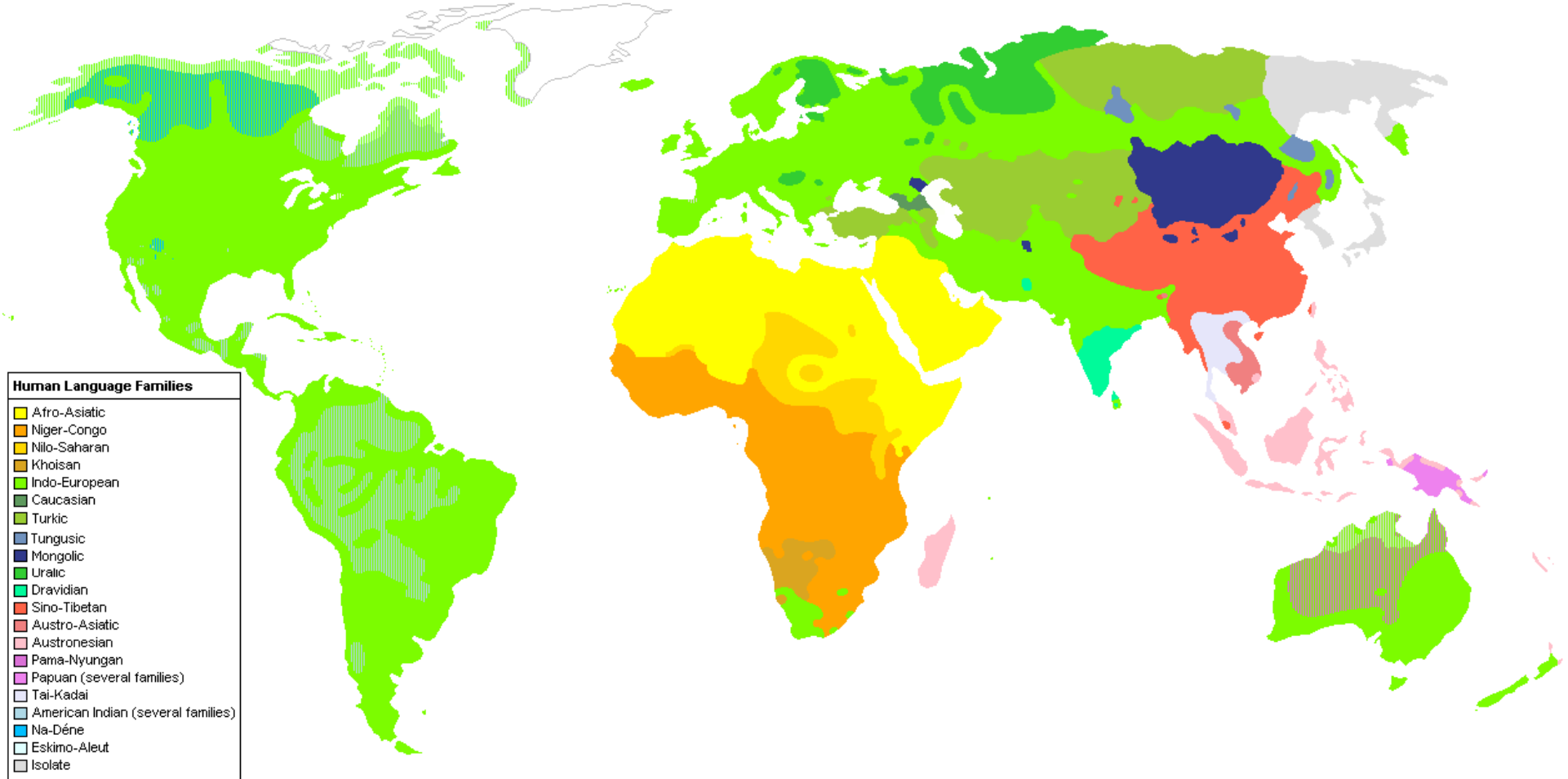
"Emerging alignments" of civilizations, per Samuel Huntington's theory in *The Clash of Civilizations* (1996).

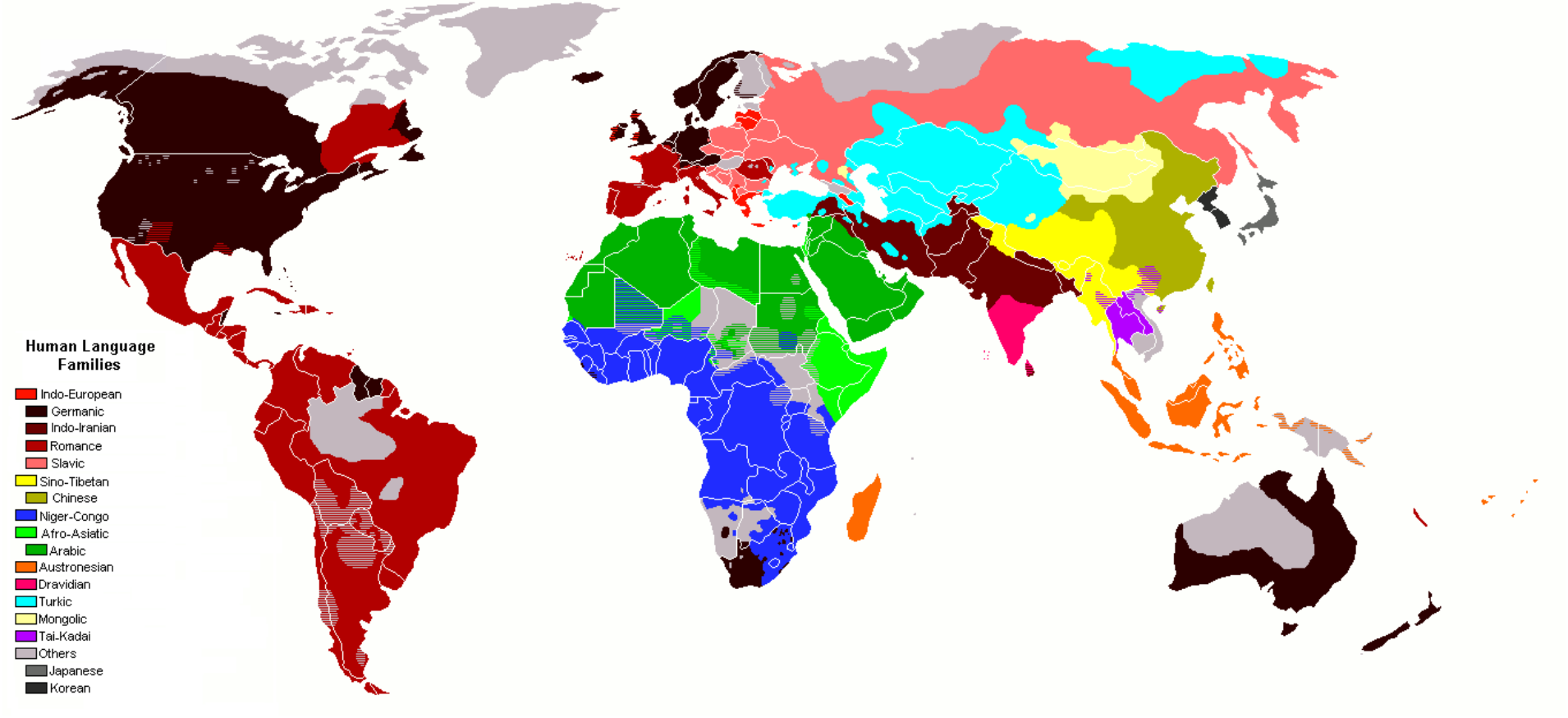

Greater line thickness represents more conflict in the civilizational relationship.

The Religions of the World

Legal systems of the World

